

Ecaterina PLEȘCA
Institutul de Filologie al MECC
(Chișinău)

ROMÂNESCUL *MĂTURĂ*: ABORDARE
COMPARATIV-ISTORICĂ

The Romanian word *broom*: comparative-historical approach

Abstract: This article treats of problems related to the etymologization of the Romanian appellative *broom*. It contains information concerning its presence in the contemporary Romanian language, there are given attestations and etymological solutions of the word. There are presented the correspondents of the Romanian *broom* in Slavic and Baltic languages, derivational and semantic aspects.

Keywords: meaning, etymology, semantic evolution, regionalism, territorial spread, lexical-semantic concordance etc.

Rezumat: Articolul tratează probleme legate de etimologizarea apelativului *mătură* din limba română. Sunt aduse date referitoare la prezența lui în limba română contemporană, atestări și soluțiile etimologice ale cuvântului. Sunt prezentate corespondentele rom. *mătură* în limbile slave și baltice, aspecte derivaționale și semantice.

Cuvinte-cheie: semnificație, etimologie, evoluție semantică, regionalism, răspândire teritorială, concordanță lexico-semantică ș.a.

1.1. Unul dintre cuvintele cu etimologie încă neelucidată în istoria limbii române mai rămâne a fi cuvântul *mătură* (regional: *măture*, *mătără*, *motără*, *mătârî*) explicat de dicționare prin „Obiect de uz casnic, în forma unui mănunchi, făcut din tulpinile plantei cu același nume sau din nuiele, paie etc. cu care se curăță o suprafață” (DEX); „Obiect de uz casnic, în forma unui mănunchi, făcut din nuiele, paie etc. cu care se curăță gunoiul” (DLR, MDA).

Potrivit surselor lexicografice, regional cuvântul *mătură* are și semnificațiile: (prin Transilvania) „bidinea”, (în Banat) „unealta cu care se amestecă în laptele pus la fiert, în laptele în care s-a pus cheagul etc.”. Regional, unele dintre semnificațiile sale le au derivatele *măturică*, *măturice*, *măturică*, *măturică*, *măturoi* ș.a. (DLR).

Prin Banat, deseori articulat, denumește un „Dans țărănesc care se joacă în perechi, unul dintre dansatori ținând în loc de parteneră o mătură” [dans cunoscut și la est de Prut], precum și „Melodia după care se execută dansul «Mătura». Figurat și depreciativ, *mătură* apare cu semnificația «barbă mare» (DLR, MDA).

Ar fi de remarcat că prin *mătură* sunt desemnate mai multe plante mlădioase și bogat ramificate (*mălaiul tătareșc, meiul tătareșc, tătarca, sorgul, bălurul, flocoasa* ș.a.) întrebuințate de-a lungul timpului la confecționarea obiectului în discuție. Pentru exemplificare cf.: „Mătura, măturica (*Kochia scoparia*) crește sub formă de tufă, dintr-un hluș, crăcoasă, naltă ca de un metru... și cu ea se mătură casa” [Șez. XV, 81; după DLR/M, p. 329]. O altă parte dintre plantele cu o asemenea creștere folosite la măturat conțin apelativul *mătură* (sau derivatele sale) în denumirile lor compuse: *mături-de-grădină, măhuri-de-țară, măhuri-de-casă* („Plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze verde-deschis, cu flori verzi abia vizibile, folosită și la curățat”), *măturice-cu-bob-negru* („Plantă înaltă până la doi metri, cu frunze late și tulpina bogată în materii zaharoase, utilizată la confecționarea măturilor”), *Măturică, Mătura-Maicii-Precista* sau *Mătură-turcească, Mătura-raiului „năfurică”, „floarea-raiului”, mătură-albă* ș.a. (MDA, p. 1464).

Vechimea și uzul larg al cuvântului în limbă este dovedită și de numărul mare de derivate pe care acesta le-a dezvoltat de-a lungul timpului (*măturică, măturice, măturea, măhuriță, măhuriță, măturoi, măhurișcă, mători, măhuriș; a mătură, măturat, măturare, măturătură, măturător, măturătoare, măturar*), dar și faptul că intră în structura unui șir de locuțiuni verbale, expresii idiomatice, cf.: *a da cu mătura* „a mătura”, *a ajunge cu mătura* (pe cineva) „a lovi, a bate (pe cineva)”; *a umbla cu mătura / măturica* „a se linguși” (MDA); *a umbla ca mătura* „a umbla repede, a fi iute în mișcări; a fi harnic”; *a se lua cu mătura (după cineva)* „a alunga, a goni, a face (pe cineva) să plece, a pune (pe cineva) pe fugă”; *a pune mâna pe mătură* „a amenința”, *a-i arăta (cuiva) mătura* „a amenința (pe cineva)”, „a-i sugera (cuiva) să plece”, *ciot de mătură* sau *coadă de mătură* „om de nimic” ș.a.

Pentru a întregi imaginea realiei desemnate în limba română prin cuvântul *mătură*, dar și pentru a completa datele privind confecționarea și aspectul ei exterior, vom aduce ghicitoarea: *Și sucită, Și-nvârtită, Și țapoasă, Noduroasă. (Mătura.)* (după DLR).

1.2. Potrivit surselor, cea mai veche atestare a cuvântului *mătură* o avem în *Letopiseșul Țării Moldovei* a lui Ion Neculce: „Au oborât pre turci ca cum i-ar mătura cu o mătură.” (după DLR VI, p. 328-329). Anterior acesteia, în *Psaltirea Hurmuzachi*, este atestat derivatul *a mătura*: „Prahul acela ce-l mătură vântul despre fața pământului” (după DLR VI, p. 327-329). Tot din secolul al XVI-lea își au primele atestări derivatele *măhuriță* (1570) și *măturat* adj. (1574) [MDA I, p. 1464].

2.1. Pentru a-i explica originea, rom. *mătură* a fost pus în relație cu lat. *metula* – derivat diminutival format de la *met* „con, prismă”, „orice obiect de formă conică (stog, căpiță, par, caș etc.)” (Ernout–Meillet, 401) – care însă nu satisface semantic, dar nici motivațional, deoarece, la originea sa, obiectul *mătură* a fost un mănunchi de plante (mlădioase și cu o creștere densă) de mărimi și forme variate.

2.2. O altă soluție etimologică propusă pentru acest cuvânt pornește de la limbile slave –sl.v. **metъla*, (cf. și bg. *метла*, scr. *метла*, rus. *метла* ș.a. „târnc, mătură”). Însă cuvântul românesc nu se explică prin sl.v. **metъla* (< vb. sl.com. *meto*), **metti* > *mesti*; (cp. lit. *mesti, metu*) [1, p. 30]. Potrivit reputatului slavist român Gh. Mihăilă, soluția dată „întâmpină dificultăți fonetice, întrucât limba română nu are nici un împrumut

slav sigur cu vocalele ultrascurte în poziție neintensă (cu atât mai mult din slava comună timpurie, cu *ĭ, ŭ*” [*> ъ, ѳ*] [2, p. 201]. Cum bine se știe, împrumuturile de origine slavă, pătrunse în română, își păstrează sunetele, în genere, neschimbate [3, p. 219-220]. De aceea, E. Petrovici ș.a. au recurs la faza anterioară reducerii vocalelor slave *u* și *i*, anume la sl.com. **metъla* < **metula* admitându-se pătrunderea acestuia în latina dunăreană [1, p. 30; SDE, p. 273]. În cercetările sale privitoare la elementele slave în limba română, Emil Petrovici arată că *mătură* a pătruns în latina orientală, alături de *șchiau*, *jupân*, *stăpân*, *stână*, *smântână*, *măgură*, la o etapă anterioară dezmembrării limbii române în dialecte [4, p. 374]. Prin urmare, ele ar servi dovada unor contacte cu protoslavii în perioada de formare a limbii române, acestea suportând aceleași modificări ca și fondul moștenit. Tot Petrovici precizează: cu excepția lui *șchiau*, tratarea lor ca elemente de împrumut în limba română nu este justificată [ibidem]. N. Raevski susține că dacă nu pornim de la formele slave relevate, ci de la prototip, adică de la protosl. **metula*, apoi, ținând cont de caracteristicile fonetice ale elementelor lexicale moștenite, suntem în drept să conchidem că cuvântul *mătură* este moștenit din latina balcano-dunăreană în care a pătruns din protoslavă [3, p. 219-220]. Respectiv, în „noile condiții lingvistice” cuvântul dat „suferă aceleași transformări fonetice ca elementele fondului de origine latină propriu-zisă: trecerea lui *-l-* intervocalic la *-r-* etc. [3, p. 220; SDE, p. 273].

2.3. Mai mulți cercetători (Th. Capidan, S. Pușcariu, I.I. Russu, Gh. Mihăilă, Gr. Brâncuș, H. Mihăescu, Gh. Ivănescu, I. Kalujaskaia) îl includ printre cuvintele probabile autohtone [2, p. 201] – ipoteză plauzibilă, dată fiind prezența în albaneză a corespondentului *nénullë, nétull, -a* s.f. „broom (= măturice); mătură” [5, p. 315; 6, p. 341]. Or, metoda comparării cu albaneza este considerată cea mai sigură pentru identificarea cuvintelor moștenite din substrat. Potrivit specialiștilor, nu poate fi vorba de împrumut – în elementele autohtone din limba română lui *-r-* intervocalic îi corespunde fonetismul *-ll-* din elementele corespunzătoare din albaneză. [7, p. 180]. Mai mult ca atât, corespondentul albanez confirmă observațiile făcute de Gr. Brâncuș asupra semanticii lexicului autohton al limbii române: „Între elementele de substrat din română și corespondentele lor albaneze există, în general, o coincidență semantică” [8, p. 175]. Chiar și la cuvintele care „se găsesc la o distanță semantică mai mare” relația se păstrează [ibid.]. După același autor, în cercetarea etimologică aceste deosebiri de ordin semantic nu reprezintă dificultăți de neînviș [ibid.].

3.1. Întrucât selectarea materialului pentru cercetarea etimologică a unui cuvânt prevede drept condiție obligatorie cercetarea lui teritorială în cadrul limbii, mai jos ne vom referi la unele date ce țin de răspândirea apelativului *mătură* în spațiul de limbă română. Or, aria de răspândire a fiecărui cuvânt este una dintre datele importante ale etimologiei acestuia: „Examinând cuvântul, noi trebuie să ne întrebăm ce loc ocupă acesta pe hartă, în geografia lexicului.” [9, p. 383]. Apoi, dacă îl examinăm ca produs al substratului – locul lui în lexicul limbilor indoeuropene (chiar dacă aceasta din urmă, spre regret, este prea vagă [ibid.]).

3.2. Desemnând unul dintre obiectele casnice cele mai uzuale, apelativul *mătură* este înregistrat pe întreg spațiul românesc. Cuvântul este cunoscut în toate dialectele limbii române aflându-se în uz și la românii din sudul Dunării: ar. *metură* „mătură”, „ramură de brad (cu care se mătură)”; (fig.) „barbă”; megl. *metură* „mătură”, (fig.) „barbă”, *metură măroasă* (din pădure) [= târn]; istr. *meture* „Bürste” („perie”), „mătură” [10, p. 143; 11, p. 188]. Th. Papahagi dă pe *metură* drept sinonim pentru *brad*. Însă la Turșea nu se zice: *sci'nduri di metură*, ci *sci'nduri di brad* [12, p. 217, 679-780].

Prezența apelativului *mătură* în toate dialectele limbii române constituie un fapt foarte însemnat – cuvântul a fost bine cunoscut până la dezmembrarea dialectală a românei.

3.3. Pentru dialectul dacoromân vom aduce doar fapte de limbă înregistrate de dialectologi în atlasele lingvistice, texte dialectale și în *Dicționarul dialectal*, surse elaborate în Republica Moldova.

Potrivit datelor prezentate în ALRR. Bas. apelativul *mătură* a fost înregistrat ca varietate diatopică pentru planta din care se fac mături de măturat în casă (pct. 217, 219, 222), *mături* pl. (pct. 3, 8, 16, 190); apoi în îmbinarea *mălai de mături* într-o bună parte dintre localitățile anchetate (pct. 18, 21-23, 26, 27, 35, 66, 74, 77, 81, 112, 141, 153, 174, 177-179, 182, 183-186, 213, 215, 207, 217, 219, 222, 225 ș.a.) [ALRR. Bas. IV, h. 475].

Date fiind unele similitudini privind structura și funcția anumitor obiecte, ca varietăți diatopice pentru „grapa de spini” (întrebare: „Cum îi ziceți la unealta de spini, pe care o folosiți după ce ați arat la netezirea pământului și la acoperit semințele?”) au fost notate *mătură* (pct. 104), și derivatele sale *măturătoare* (pct. 83, 88) și *măturoi* (pct. 100) [ALMII, h. 850]. Pe aceeași hartă, ca varietăți diatopice, mai sunt notate îmbinările: *grapă de spini* (pct. 1, 2, 3, 86, 89, 94, 95, 103, 104, 105, 236); *spini în grapă* (pct. 4), *grapă de mărăcini* (pct. 7 (doar auzit), pct. 107); *grapă de nuiete* (pct. 13, 81, 92); *grapă de porumbei* (pct. 30, 42, 82, 96, 113); *grapă de crengi* (pct. 36 (cu mențiunea: era demult), 64, 75), *grapă de vergi* (pct. 92); *grapă de vișin* (pct. 136) [ALM II, h. 850] – care conțin date importante extralingvistice în ceea ce privește materia din care este confecționată realia. Faptele date au putut juca un rol important la momentul nominalizării obiectului (obiectelor). Or, determinativul indică clar asupra materiei prime din care era confecționată grapa de spini, similare sau identice celei din care era confecționată și *mătura* sau *măturoiul* (târnu).

Un alt aspect care se cere a fi remarcat aici este precizarea făcută de informatorii din mai multe localități (pct. 93, 193, 194 ș.a.) că *grapă de spini* o legau în urma *grapei* (boroanei de lemn cu colții de fier) [ALM, vol. II, h. 850], aceasta având funcția de a sfărâma/mărungi bulgării și de a netezi pământul prin „a-l mătura”, acoperind, în același timp, semințele. Prin urmare, desemnarea *grapei* de spini prin *mătură*, *măturoi*, *măturătoare* este bine motivată de operațiunea la care servea, precum și de materia primă din care era confecționată, de aspectul ei exterior.

Dicționarul dialectal înregistrează cuvântul examinat în îmbinarea *mătura-vrăjii^{oarii}* cu sensul „boală a copacilor din pădure” notată în localitatea Șoldănești [DD, III, p. 111], se are în vedere arbustul multianual, cu frunzele veșnic verzi, semiparazit, care se dezvoltă pe tulpinile/ramurile copacilor fructiferi, de foioase și conifere, ramificându-se puternic capătă forme sferice de diferite dimensiuni [13, p. 36].

Dintre derivate dicționarul aduce diminutivalul *măturiță* cu semnificațiile „parte moale și mățoasă care crește în vârful stufului” notat în s. Leordoia, Călărași; „plantă erbacee, bogat ramificată din care se fac mături pentru ogradă (*Kochia scoparia*)” notat în satele Spicoasa și Badicul-Moldovenesc, Cahul; s. Coștangalia, Cantemir. [DD, III, p. 112]; și augmentativul *măturoi* (cunoscut cu semnificațiile „mătură mare”, în special „mătură de nuiete (folosită la țară)”, „târn”, DEX) cu care se mătură prin curte, explicat în DD prin îmbinările: *mătură de ogradă*, *mătură de arie*, *mătură de măturat ograda* (~ *prin ogradă*), *mătură de măturat pe afară*, *mătură di-afară*, *mătură de obor*, *mătură de ocol*, *mătură de harman*, *mătură de deal* [DD, III, p. 112].

Din textele dialectale am selectat două exemple relevante în ce privește materia primă din care erau confecționate măturile: „A șinșia vozrast [= vârstă, perioadă de creștere la viermii de mătase] gătem pocloniș” [= măturiță, tufe pe care se urcă viermii pentru a împleti gogoșa], ca ii când or sta di mâncat... hrana lor trebu sî ai gata di măturiș”, când s-or prindî a traj”i la-nvălit.” [TD, II/1, p. 198, Tocmaza, pct. 149] și „[Grâul] Al aléjim di pliavî, vot, ș-apu, pi urmî, strănj”im grâu ș”iala curat, dîpi fațari. Al măturăm. Măturî făș”im di biriozî [= mestecăn]. Ș-al măturăm, ș-al suim im pod, al măsurăm cu banița...” [TD, II/1, p. 292; Kișineovka, pct. 236].

Din faptele de limbă română aduse mai sus, inclusiv cele dialectale, referitoare la apelativul *mătură* și realiile desemnate de acesta, ar fi de remarcat reflectarea clară a relației obiectului sub forma unui mănunchi (din tulpini de plante, crenguțe, vergele sau nuielușe) cu plantele/crengile flexibile și mlădioase care puteau fi folosite în acest scop sau în scopuri similare. În acest sens cf. situația din aromână, în care apelativul *metură* a ajuns să desemneze ramura de brad (cu care se mătură), apoi înșșiș bradul (ca arbore, cu crengi mlădioase și stufoase folosite la măturat; mai cf. și *metură măroasă* (din pădure) [= târn], adică *măturoi* făcut dintr-un măninchi de crengi sau nuiete tăiate din arborii ce cresc în pădure). O situație similară o avem în dacoromână, în care prin *mătură* sunt desemnate plante mlădioase și bogat ramificate numite *mături* (*mălaiul tătăresc*, *meiul tătăresc*, *tătarca*, *sorgul*, *bălurul*, *flocoasa* ș.a., a se vedea supra) unele dintre ele cultivate cu scopul de a fi utilizate la măturat. Pentru exemplificare cf.: „Mătura, măturica (*Kochia scoparia*) crește sub formă de tufă, dintr-un hluj, crăcoasă, naltă ca de un metru... și cu ea se mătură casa” [Șez. XV, 81; după DLR/M, p. 329].

Și în cazul lui *mătură*, în linii mari, derivatele păstrează semnificațiile cuvântului-bază comportând anumite nuanțe (seme) suplimentare.

Așadar, avem de față un model cultural reflectat în limbă. Or, prin *mătură* sunt desemnate mai multe plante întrebuintate de-a lungul timpului de localnici la confecționarea obiectului în discuție.

Apelativul *mătură* trebuie considerat, la originea sa, un substantiv colectiv?

4.1. Potrivit literaturii de specialitate, în etimologie nu putem vorbi despre modele de etimologizare. Fiecare cuvânt prezintă un caz individual pentru etimologie. Iar în fiecare caz individual îmbinarea mijloacelor de analiză este alta, nu rămâne neschimbată. Mai mult, se întâmplă ca etimologia să se afle în dependență de datele extralingvistice. Rom. *mătură* este unul dintre cuvintele care pot fi etimologizate doar pe un fundal istoric și cultural mai larg, cu aplicarea datelor din limbile înrudite.

Dacă pornim de la ipoteza că rom. *mătură* este un cuvânt autohton, – aceasta fiind, în viziunea noastră, cea mai plauzibilă soluție etimologică dintre cele înaintate până în prezent, – atunci trebuie să căutăm teme identice din punct de vedere etimologic în limbile indoeuropene. Însă nici concordanțele stabilite la nivel indoeuropean nu totdeauna pot limpezi etimologia. Totuși ele permit să se tragă unele concluzii despre vechimea cuvântului, răspândirea lui anterioară atestărilor ș.a.m.d. Mai rar însă concordanțele reflectă un conținut intern mai vechi al cuvântului [12, p. 193]. Cu toate acestea, concordanțele ar permite să stabilim cronologia mai exactă a cuvântului cercetat, relațiile formale și semantice mai vechi, inclusiv relațiile cu lumea extralingvistică, familia sa de cuvinte la momentul formării sale ș.a.

4.2. Cum s-a arătat mai sus, originea cuvântului *mătură* nu poate fi explicată nici ca moștenire din latină, nici prin împrumut din slavă. În literatura de specialitate s-a vorbit despre o apropiere semantică între cuvântul românesc *mătură* și corespondentul său **metŭla* din limbile slave. După unii cercetători, acesta ar fi unul dintre cuvintele pătrunse în romanica orientală din protoslavă. Adevărat este că sub aspect semantic cuvintele corespunzătoare din limbile slave sunt mai apropiate de rom. *mătură*, după corespondentul din albaneză *nétullë, nêtull, -a*. Însă la fel de însemnate pentru limpezirea structurii interne și a etimologiei sunt și concordanțele acestuia din limbile baltice.

4.3. În limbile slave reflexele substantivului **metŭla* din protosl. **metula* au semnificația „târ”, „mătură”, iar în unele dintre ele apare cu înțelesul „vergea, nuia, nuielușă” [Vasmer, p. 610], păstrând în structura sa internă relația cu materia primă din care era confecționată, relație, așa cum s-a arătat mai sus, prezentă și în limba română.

În acest grup de limbi cuvântul derivat **metŭla* este pus în legătură cu verbul *meto, mesti* „a arunca, a (a)zvârli”; „a mătura”, cu referire la semantica căruia M. Vasmer remarcă faptul că în toate limbile slave înțelesul „a mătura” este unul secundar, cel inițial fiind „a roti, a învârti; a arunca, a lansa”. [Vasmer, p. 611], Mai mult, în primele sale atestări în textele religioase el traduce pe gr. *σάπρω, σαίρω* „a mătura” [*ibid.*].

Deci corespondentul slav **metŭla* este un derivat format de la verbul de acțiune din slava comună *meto, *metti > mesti* – cuvinte pentru care putem extrage baza derivativă *met-* „a roti, a învârti; a arunca, a lansa”.

La rândul său, verbul *meto, mesti* este înrudit cu *meču, metati*, înțelesul primar al căruia este „a roti, a învârti”, „a arunca” și care alternează cu sl.bis. *motati sen* „agitari” („a (se) agita, a (se) zbate”) [Vasmer, p. 614], prezent în toate limbile slave. Datele din acest grup de limbi ne permit să extragem pentru verbele în cauză radicalul *met-*: *mot-* cu următoarea evoluție semantică: „agitari”/ „a (se) agita, a (se) zbate” → „a roti, a învârti [într-un fel anume]” → „a roti, a învârti aruncând” → „a arunca” → „a mătura”. Format de la baza *met-* cu ajutorul sufixului *-ul-*, deverbativul *metula (met-ul-a)* a ajuns să desemneze obiectul prin agitarea căruia se curăța o suprafață, adică „se aruncă” ceea ce de ce trebuie curățită. Prin urmare, în limbile slave evoluțiile din cadrul grupului lexico-semantic al lui *metŭla* sunt limpezi.

Potrivit datelor din grupul de limbi slave, baza derivativă *met-* / *mot-* era destul de productivă. În acest sens cf.: rus. *meteli* sb. „fulguială”, „coromâslă”; sloven. *metúlj* sb. „fluture”, rus. *mot* sb. „șuviță de păr, coadă”, „jurubiță, scul”, *motýli* sb. „larva țăntarului”, dial. „molie”, dar și rus. *motór* sb. „ciomag, bătă, drughină” (cu alt vocalism) ș.a. [ibid.]

Așadar, în limbile slave de la baza verbală **met-* / **mot-* „a (se) agita, a (se) zbate”; → „a roti, a învârti” → „a arunca prin a roti, a învârti” → „a arunca” – „a mătura” s-a format derivatul *met-ül-a* prin care era desemnată realia obiectul prin agitatea căruia se curăța o suprafață aruncându-se gunoiul, praful. Respectiv, *metüla* ar fi obiectul care, fiind agitat, mișcat prin rotire, aruncă (gunoiul). Prin urmare, *mătura* ar fi o unealtă „aruncătoare”. În acest context cf. lat. *matara, ae (matari, is)* s.f. – un galicism prin care era desemnată darda, suliița, lancea, respectiv, arma de atac care, fiind mânăuită, se arunca în țintă, adică „armă aruncătoare”. E de presupus că în limba galilor *matara* s-a format de la o bază identică, cuvântul având o structură similară. Apropiat de acestea, *mătură* din română pare să se fi format după același model derivațional nu numai cu cuvântul slav, dar și cu galicismul *matara* „lance”.

5.1. Ar fi de observat că în cercetarea românescului *mătură* mai puțin s-a apelat la materialul de limbă baltic. Or, în acest grup de limbi avem câteva cuvinte care pot fi apropiate sub aspect lexico-semantic de rom. *mătură* și familia sa de cuvinte. Mai mult ca atât, apelativul *mătură* este unul dintre cuvintele care dovedește eficiența aplicării metodei comparației cu limbile baltice în vederea identificării elementelor de substrat din limba română, dar, se pare, și a celor din primele secole ale erei noastre, de până la formarea limbii române. Înseși aplicarea metodei comparației cu limbile baltice servește ca dovadă că elementul comparabil (în cazul nostru *mătură*) ține de substratul limbii române, fapt ce se explică prin originea comună indoeuropeană și contactele de vecinătate. În cazul balticilor contactele trebuie considerate mai vechi și tot atât de vechi ca cele cu protoslavii.

Faptele baltice ce corespund rom. *mătură* și realiei (realiilor) desemnate prin cuvântul dat, la fel ca cele slave, aduc date privitoare la constituirea sa originară întregindu-i imaginea ei culturală. Ele pun în evidență aspecte formale și semantice ale concordanțelor, precum și relații mai vechi în cadrul grupului lexico-semantic examinat.

5.2. Elemente de vocabular comparabile cu rom. *mătură* avem în toate cele trei limbi baltice. Însă, așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, reflexele baltice sunt formate de la același radical, dar cu grade de vocalizare diferite: *mat-/met-* (situație similară limbilor slave).

Astfel, de cuvântul *mătură* din limba română vom apropia pe let. *matara* sb. „vargă, nuia flexibilă, mlădiță”, „cravașă, vergea”; „prăjină, drug subțire”; pe *matars* sb. „ciomag, retevei”, pe *mets* sb. „grămadă de grâu” și pe *mats* sb. „păr, chică, ciuf; cosiță”. Din lituaniană vom apropia pe *mātaras* sb. „obiect cu care se lovește, se bate; băț, nuia, vergea”, „par, stâlp”, (bot.) „lujer”; „funie, frânghie”; (reg.) „vârtelniță; depănătoare”, (pop.) „om ușuratic, flutură-vânt”; pe *matāras* sb. „fus (de tors)”, „roată de tors”, „vârtelniță (de răsucit frânghia)”, apoi derivatele verbale *matarúoti* „a clătina, a purta de colo-colo”, „a da din ... (mână, fus etc.)”, „a depăna, a scului; a înfășura”; „a mesteca”; „a oscila”;

„a balansa, „a mișca, a (se) legăna”, „a (se) bălăbăni”; „a flutura, a agita”; „a îndepărta; a goni, a alunga”, și *mataškúoti* „a balansa, a se bălăbăni”, „a flutura, a da din...”, „a depăna”, *mastyti* „a împleti”, „a urzi”, „a depăna, a înfășura”; „a împletici”; „a coase”, (tot aici cf. : *maskatúoti* „a agita, a amesteca; a (se) bălăbăni; a depăna, a da din ... (picioare etc.); *māstymas* „împletit, împleticit; urzit”; ș.a.). Din prusiana veche drept concordanță vom aduce doar substantivul *metis* „aruncătură, aruncare, (a)zvârlitură” [aruncătoare ?] [Fraenkel, I, p 414; Lyberis, p. 405, 406; Vasmer, p. 614, 664].

Sub aspect etimologic, faptele baltice de mai sus sunt puse în relație cu verbele de mișcare *mețu*, *mest* din letonă și *metù*, *mèsti* din lituaniană cu semnificațiile „a arunca, a (a)zvârli, a îndrepta (spre...), a orienta” [Fraenkel, p. 414; Vasmer, p. 614, 664], care reflectă limpede semantica bazei derivative mai vechi a concordanțelor baltice.

Pentru faptele de limbă baltice vom reconstrui evoluția lexico-semantică: let. *mețu*, *mest*, lit. *metù*, *mèsti* „a arunca, a (a)zvârli, a îndrepta spre..., a orienta” → prus.v. *metis* „aruncătură, aruncare, (a)zvârlitură”, → let. *matarā* „vargă, nuia flexibilă, mlădiță”, lit. *mātaras* „obiect cu care se lovește, se bate; nuia, vergea, băț”, *matāras* „fus”. → lit. *matarúoti* „a clătina, a purta de colo-colo”, „a da din..., a mișca, a legăna”; „a (se) bălăbăni”. Înrudit cu cele examinate mai sus, sunt verbele *mataškúoti* „a balansa, a se bălăbăni”, „a flutura, a da din...”, „a depăna”, *mastyti* „a împleti, a împletici”, „a urzi”; „a coase”.

Prin urmare, în cadrul grupului dat de cuvinte evoluția semantică, pe care o putem stabili, pornește de la treapta [a mișca prin] „a arunca, a (a)zvârli, a îndrepta spre..., a orienta” → [a mișca prin] „a clătina, a (se) purta de colo-colo”, „a da din..., a (se) legăna”; „a (se) bălăbăni” – semnificații ce pun în evidență particularități proprii acțiunilor la care servesc obiectele *matarā* „vargă, nuia flexibilă, mlădiță” (= cea ce se mișcă, se clatină, se poartă/se mișcă de acolo-acolo, se agită), *metis* „aruncare, aruncătură, (a)zvârlitură”, *mātaras* „obiect cu care se lovește, se bate; nuia, vergea, băț” [acesta trebuie să fie mișcat și orientat asupra obiectului care suportă acțiunile date], *matāras* „fus” [ceea ce este purtat de acolo-acolo, pentru ca, în timp ce se leagănă, pe el să se răsucescă firele]. Or, toate aceste realii sunt supuse mișcării orientate în a atinge scopul propus cu obiectul-unealtăbine mânăuit.

Ar fi de remarcat că segmentul de evoluție ce pornește de la substantivele *mātaras* „obiect cu care se lovește, se bate; băț, nuia, vergea”, *matāras* „fus” cu derivatul verbal *matarúoti* „a da din..., a mișca, a legăna”; „a (se) bălăbăni” corespunde românescului *mătură* – a *mătura* însă cu înțelesuri formate pe teren propriu, cu „colorit național propriu”. În linii mari, între *mātaras/matāras* și denominativul *matarúoti* avem același segment de evoluție pe treaptă secundară ca între *mătură* și *a mătura* din limba română.

Ar mai fi de observat că faza de evoluție *metis* „aruncătură, aruncare, azvârlitură” ce desemnează tipul acțiunii, pus în relație cu *metù*, *mèsti* „a arunca, a (a)zvârli, a îndrepta spre...” sugerează faza care a produs desemnarea unor obiecte „aruncătoare” realizată în letonă prin *matarā* „mlădiță, vargă, nuia flexibilă”, iar în lituaniană prin *mātaras* „obiect cu care se lovește, se bate; nuia, vergea, băț” și *matāras* „fus” – fază evoluată, la care pot fi raportate galicizmul *matarā* „lance”, rom. *mătură* ș.a. (ca obiecte care, fiind agitate într-un fel anume, se aruncau).

Pentru structura internă a rom. *mătură* corespondentele baltice sunt importante dat fiind caracterul lor arhaic. Chiar și în cazul cuvintelor examinate în prezentul articol se reliefează relații străvechi ce reflectă felul de a percepe și interpreta lumea din jur, gradul de conservare a datelor mai vechi, care pot fi explicate, în ultimă instanță, prin mentalități diferite ce formează specificul național și local.

În final, vom observa că faptele de limbă comparabile cu rom. *mătură* au evoluat după modele lexico-semantice similare, potrivit condițiilor geografice și de trai. Iar relațiile dezvoltate de unitățile lexicale din limbile slave și baltice ne permit să presupunem că și rom. *mătură* în perioada sa de formare s-a încadrat într-un câmp lexico-semantic asemănător.

Prezentul articol trebuie considerat ca prima parte a unei cercetări mai largi a apelativului *mătură* din limba română. Aceste și alte aspecte sub care vor fi analizate faptele de limbă prezentate în articolul de față, vor fi propuse spre publicare într-un alt număr al revistei de față.

Referințe bibliografice

1. Gh. Mihăilă. *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*. EAR, București, 2010. – 317 p.
2. Gh. Mihăilă, *Langue et culture roumaines dans l'espace sud-est européen*. EAR, București, 2001. – 714 p.
3. N. Raevski. *Etimologii și alte studii de lingvistică*. Chișinău 2006. – 304 p.
4. *Istoria limbii române*. Vol. II. Editura Academiei Republicii Socialiste România. București, 1969. – 464 p.
5. Stuart E. Mann. *An Albanian Historical Grammar*. HELMUT BUSKE VERLAG, Hamburg, 1977.
6. *Fjajor i gjuhës shqipe*. Tiranë, 1954. – 648 p.
7. I.I. Russu. *Elemente autohtone în limba română*, Substratul comun româno-albanez. Editura Academiei Republicii Socialiste România. București, 1970. – 269 p.
8. Gr. Brâncuș. *Introducere în istoria limbii române*. Ed. A II-a. București: Editura Fundației România de Măine, 2005. – 116 p.
9. А. Мейе. *Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков*. Государственное социально-экономическое издательство. Москва-Ленинград, 1938. – 510 с.
10. Gr. Brâncuș. *Vocabularul autohton al limbii române*. Editura științifică și enciclopedică, București, 1983 – 197 p.
11. Th. Capidan, *Meglenoromâni*. Vol. III. Dicționar meglenoromân. București, 1935. – 188 p.
12. Thache Papahagi. *Dicționarul dialectului aromân*. General și etimologic. Editura Academiei Republicii Populare România, București, 1963, – 1264 p.
13. V. Florea. *Plante medicinale*. Editura „Cartea moldovenească”, Chișinău, 1982. – 335 p.

Surse:

1. DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. UNIVERS ENCICLOPEDIC, București, 1996. – 1192 p.
2. DLR – *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Tomul VI. Litera M. EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA București, 1965-1968. – 9644.
3. MDA – Mic dicționar academic. A-Me. București, 2010. – 3200 p.
4. SDE – Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești. Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, Chișinău, 1978. – 680 p.
5. ALRR.Bas., IV – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria. Vol. IV, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, Chișinău 2003. – 344 p.
6. ALM II – Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. II. „Cartea Moldovenească”, Chișinău, 1973.
7. DD – Dicționar dialectal (cuvinte, sensuri și forme). Vol. III. Chișinău, „ȘTIINȚA” 1986. – 251 p.
8. TD – Texte dialectale. Vol. II, partea I. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM): Editura „ȘTIINȚA”, Chișinău, 1971. – 303 p.
9. Vasmer – Макс Фасмер. Этимологический словарь русского языка. В четырех томах. Издание второе, стереотипное. Том II. Москва: „Прогресс”, 1986. – 672 с.
10. Fraenkel – Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Band I, Heidelberg, 1962, p. 414.
11. Lyberis – Antonas Lyberis. *Lietuvių-rusų kalbų žodinas. Литовско-русский словарь*. Vilnius, 2001.